

МЕДАЛЪОН С ЛАТИНСКИ НАДПИСИ ОТ ФОНДА НА НАМ

Красимира Карадимитрова

В продължение на четири месеца – от 15. XII. 1978 г. до 16. IV. 1979 г. – в два от най-големите градове в Германия – Нюрнберг и Мюнхен – гостува изложба, чиито експонати, събрани от няколко европейски държави, имат за цел да представят на широката публика римското парадно въоръжение. Сред над 200 паметника е и медальон от фонда на Националния архелогически музей. Този медальон е откупен за колекцията на музея през 1903 г. и вписан в инвентарната му книга под № 3254 (Garbsch J. 1978, S. 72, Taf. 31). Предишният притежател е съобщил, че паметникът е бил намерен в “местност със стари зидове” в землището на с. Меден кладенец, Ямболско. Независимо от факта, че от повече от столетие този медальон се съхранява в НАМ и въпреки интересните и необичайни за този тип римско въоръжение изображения и латинските надписи върху него, досега той не е бил обект на отделно проучване.

Затова и целта на следващите редове е да бъдат анализирани и датирани изображенията и надписите върху този медальон и да се посочи мястото му в развитието на иконографските схеми на парадното римско въоръжение.

Медальонът е изкован от посребрена бронзова пластина с дебелина, варираща между 1,1 и 0,1 см. Той е овален и в сегашния си вид има размери от 24,5 x 18 см (Обр. 1). Липсват части от дясната половина и средата на медальона. Изображенията върху запазената повърхност са няколко. Централен за композицията е бюст на млад мъж с високо чело, широко лице и открити гърди. Веждите му са тънки, почти хоризонтални, краищата им леко слизат надолу и почти се сливат с правия нос с подчертани ноздри. Под тях се открояват големите широко отворени очи с означен горен и долен клепач, пупила и ирис. Малката запазена част от брадата и косата на мъжа са подредени в относително еднакви охловидно извити кичури. Ушите са открити, ушната мида е голя-

ма, със силно подчертана долна месеста част. На врата си младият мъж носи торква със сфероидно украшение. От средата на торквата надолу се спуска декоративна ивица с орнамент, състоящ се от редуващи се три успоредни хоризонтални и една триъгълна насечки. Краят на ивицата достига до полукръгъл орнамент, от който наляво, до рамото на мъжа, е развита декоративна композиция от лаврови листа и плодове. Над нея са изписани в пунктир два надписа, развити в три реда. По ръба на счупването отдясно личи друга релефна декоративна ивица, върху която на равни разстояния са нанесени точки. Тази ивица се разширява в триъгълник, покрит със змиевидно разположени триъгълни елементи. Отляво до лицето на мъжката фигура е представена лъвска глава. Зениците на животното са подчертани. Носът му е с формата на човешкия нос, значително по-тесен от носа на лъв и е с обозначени ноздри. Гривата е силно стилизирана и долу наподобява човешка брада, състояща се от три снопа, а горе е оформена в три пламъковидни кичура, средният от които е по-висок. Вляво от лъвската глава е изобразена изпъкнала ивица с форма на числото 8. Свободното пространство върху медальона от двете страни на мъжката глава е заето от полукръгли изпъкнали орнаменти, като десният е украсен допълнително и с врязани успоредни насечки. Композицията е рамкирана от изпъкнала ивица с врязани овули. Ивицата от своя страна е ограничена от пунктирани линии. От двете страни на лицето на мъжа има дупки за закрепване с диаметър около 4,5 мм.

Украсата на парадното въоръжение през римската епоха е относително еднообразна. Тя следва логиката на войнишките култове. Затова централната композиция върху всички негови части обикновено е отредена за изображенията на *dii militares* – Юпитер, Минерва, Марс (респективно Виктория). Непосредствено след тях се нарежда Херкулес, чиято победа над Немейския лъв го издига сред най-почитаните от войниците божества. Лъвската кожа става негов постоянен атрибут. Тя може да бъде предметната или през ръката му, или през раменете. Именно вторият начин на представяне е използван в украсата на разглеждания медальон. От лъвската кожа върху медальона от Меден кладенец са запазени малка част от кожата на лапата и един от ноктите ѝ.

Изобразяването върху монети, а оттам и върху други паметници, на бюст на Херкулес с лъвска кожа на гърдите датира от елинистическата епоха и е свързано с почитането му от Александър Велики (Pfrommer M. 1983, S. 236).

Друг, много често използван в изображенията от римската епоха, е Херакловият възел. Наподобяващ цифрата 8 по начин, сходен с медальона от Меден кладенец, той е представен в редица паметници от различни римски провинции (Menzel H. 1986, n. 202).

Изброените паралели ни дават основание да идентифицираме централното изображение върху медальона от Меден кладенец като бюст на Херкулес.

Неотменна част от фигуралната украса на парадното въоръжение още през римската епоха са изображенията на лъвовете, и особено на лъвски протомета. Освен като символ на мощ, те са и апотропеични символи и затова присъстват практически върху всички части на парадното въоръжение. Лъвски протомета са изобразени върху шлем-маска и наколенник от Щраубинг (Klumbach H. 1960, S. 128, Taf. 8,2), медальон от Милтенберг (Ibidem, Taf. 8,1), а фигури на лъвовете върху предпазна конска амуниция от Щраубинг (Ibidem, Taf. 9,2). Най-ранното изображение на лъвско протомета върху наколенник от Нойс от втората половина на I в. (Garbsch J. 1978, Taf. 44) ни представя основната иконография – очите са широко отворени, с човешко изражение, а гривата е оформена в лъчиста корона със седем лъча и по-дребни кичури (Menzel H. 1986, n. 202). Върху медальона от Меден кладенец изображението на лъвското протомета следва установената иконография, но представянето на гривата е силно схематизирано и сведено до изобразяването единствено на един от седемте лъча от лъчистата корона, гривата е предадена почти като човешка брада, а устата и зъбите – като низ от точки.

Тези различия поставят въпроса и за датировката на разглеждания медальон. Сравнението със сигурно датирано парадно въоръжение показва, че да се изобразяват веждите почти хоризонтални и тесни върху подчертани тежки кости има близки паралели в медальон от Шварценакер от втората половина на II в. (Garbsch J. 1978, Taf. 34) и в шлем-маска от Грефенхаузен (Ibidem, S. 71, Taf. 25,1) от втората половина на II в.

Подчертаването на горния клепач чрез успоредни коси насечки има най-близки паралели в изображението на Минерва върху медальон от Бон (Menzel H. 1986, n. 201) от края на II в.

Представянето на носа с тясна основа и силно изразени ноздри е характерно за стила на изработка на парадното въоръжение от втората половина на II в. (медальон от Кьолн ср. Garbsch J. 1978, Taf. 43,2 и медальон от Шварценакер). Този начин на представяне е под силно малоазийско влияние. Малоазийското влияние в медальона от Меден кладенец се чувства особено при оформянето на очите. Широко разтворени, с широк горен и долен клепач и с означени пупила и ирис са очите на представените върху редица надгробни паметници от Палмира и околностите ѝ от втората половина на II в. (Cussini El. 1992, p. 424, Fig. 1). От там този стил се разпространява дори до най-далечните римски провинции поради многобройните преселници-занаятчии (Тоунбее J. M. 1964, p. 75, Pl. XV, a). Върху парадно въоръжение най-близкият паралел е медальонът от Кьолн с изображение на Минерва. Малоазийското влияние при медальона от Меден кладенец се простира не само до стила на изработка, но и в иконографията на Херкулес – торквата, която той носи на врата си, е характерна за изображения на палмирското божество Аглибол (Russel Robinson H. 1975, p. 162, Pl. 456). Свързването ѝ с Херкулес е обяснимо на фона на обстоятелството, че Аглибол не принадлежи към върховните божества, а обикновено се свързва и изобразява заедно с Бел – върховното военно божество в Палмирския пантеон и поради общите черти в култовете им, свързани с войната и покровителството на войниците (Lozachmeur H, Riquet-Chattonnet Fr. 1998, 137–143).

Повлияно от Палмирските портрети е и изобразяването на ушите. Те са твърде големи, със силно подчертана месеста част (Cussini El. 1992, p. 424, Fig. 1). Представянето им открити, без къдрите на косата да покриват горната им част, е характерно за портрети на Комод (Schillinger – Häfele U. 1986, S. 21).

Силната схематизация, характерна за медальона от Меден кладенец, е типична за стила на изработка на парадно римско въоръжение от края на II и началото на III в. Застиналото израже-

ние на лицето, широко отворените очи, както и общото впечатление едновременно за схематизъм и детайлност в изработката, са еднакво типични както за разглеждания медальон, така и за наколенника от Щраубинг (Garbsch J. 1978, S. 128, Taf. 8,2) и за медальона от Шварценакер (Garbsch J. 1978, Taf. 34).

Оформянето на косата и брадата в еднакви охлювидно завити кичури се среща върху медальон от Карнунтум (Garbsch J. 1978, S. 83, Taf. 41), датиран най-общо във II в., и върху шлем-маска от Франфурт-Хедернхайм (Ibidem, S. 72, Taf. 29), изработен в края на II – началото на III в. Този специфичен начин на представяне на косата и брадата има своите най-близки паралели в портрети на Комод (Ibidem, S. 21).

Приведените иконографски и стилови паралели ни дават основание да датираме медальона от Меден кладенец в края на II в.

Върху гърдите на Херкулес в пунктир са изписани два надписа (Обр. 2). Първият надпис е развит в три реда. Буквите са изписани от умела ръка в деликатан пунктир, със силно варираща, нарастваща надясно в реда височина. За първия ред тази височина варира между 0,7 и 1,1 см, във втория тя е между 1,1 и 1,8, а в третия ред между 1,1 и 1,8 см. Буквите са съизмерни и с редица характерни елементи. V е изписана с къси хоризонтални части горе; A е без хоризонтална част. N е изписана като A с добавена към нея успоредна на първата част. Във втория ред буквата L е изписана с коса, слизаща под линията на реда часта, а в третия ред S е изписана с малка и извита навътре горна част. Това, че надписът е бил нанесен преди надписа, съдържащ инициалите на следващия притежател, е видно от начина на изписване на буквата R в името Aurelius, чиято полукръгла часта е написана два пъти – втория по-широка, за да се избегне припокриването на частите ѝ с частите на G.

Буквите в трите реда се четат ясно, като текстът гласи:

T(urma) Saturni(ni). / Aur(eli) Aulu/ sani.

Saturninus е латински когномен. То е седмото по честота сред латинските когномина във всички римски провинции. В Дунавските провинции се среща предимно като име на лица с военна

кариера (Moósy 1985, S. 49). Досега името не е засвидетелствано в надписи от Тракия.

Измежду всички надписи на лица с императорски гентилициуми принадлежащите на Aurelii в Мизия са 56,9 %. В останалите Дунавски провинции името също почти винаги е първото по честота (Moósy 1985, S. 49–54).

Aulusanus е тракийско лично име, познато в тази му форма от латински надписи на лица на военна служба от Дакия, Рим Германия Супериор и Панония (Detschew 1976, S. 35–36). В гръцките надписи от провинция Тракия името се среща предимно в източната ѝ част (IGBulg, III, passim).

Вторият надпис е едноредов, буквите му са съразмерни, с еднаква височина (1,1 см) и са изписани с едри точки. А е изписана без хоризонтална хаста и дясната ѝ коса хаста е по-дълга, без да надвишава останалите. Надписът съдържа инициалите на втория притежател на медальона: GFTA. Възможните допълвания са няколко, поради което се въздържа от конкретно тълкуване.

Сходният начин на изписване на буквата А и в двата надписа с по-дълга дясна хаста показва, че ако причината не е уподобяване, периодът от време, който ги разделя, не е много голям. Ако се има предвид обаче, че парадно въоръжение престава да се използва около средата на III в., времето, което разделя двата надписа, не може да надхвърли двукратно средната продължителност на войнишката служба.

Текстът на надписа не съдържа информация за войсковата част, в която са служили притежателите на медальона. Известно е, че траките са били сред най-многобройните служещи в мощните войски (Rohan M. passim). Дали паметникът е донесен в Тракия след уволнението на втория притежател, или при други обстоятелства, при сегашните данни не може да се определи.

Последният проблем, чието разрешаване си поставихме като цел на тези редове, е да определим мястото, което имат изображенията върху медальона от Меден кладенец в развитието на иконографията на парадното римско въоръжение. Херкулес присъства в иконографската схема на това въоръжение, но изображаването му обаче като централна фигура върху медальони не е засвидетелствано в други паметници. При медальоните като

централна композиция доминира бюстът на Ганимед, следван от изображенията на Минерва. Херкулес бива представян като странична фигура в общата композиция (Garbsch 1978, S. 29) върху медальоните от Бригечио (Garbsch 1977, S. 83–84, Taf. 41,2) и Бал бунар, Пловдивско (Klumbach 1977, S. 200, Taf. 1,3). Иконографията му следва обичайната за римската епоха – прав, фронтално, облегат на кривака, с лъвска кожа, праметната през лявата му ръка, с глава в профил наляво. В същата иконография Херкулес е изобразен като централна фигура и върху наколенник от Щраубинг (Garbsch J. 1978, S. 47, Taf. 3,2).

Причината за появата на новата иконографска схема според нас е политиката на римските императори в края на II и началото на III в.

Управлението на Комод е периодът от императорската епоха, когато култът на Херкулес има най-голямото си разпространение. Императорът нарича себе си *Hercules Romanus* и бива изобразяван с лъвска кожа, праметната на рамете, по начин, сходен с изображението върху медальона от Меден кладенец. Култът на Херкулес заема централно място в официалните римски култове и при управлението на Септимий Север и Каракала, които почитат като *dii patrii* Херкулес и Бакхус. През същия период процъфтяват и източните култове, повлияли върху стила и иконографията на разглеждания медальон.

Относно предназначението на кръглите медальони в историографията съществуват две мнения. Досега са намерени 17 паметника, което е три пъти по-малко в сравнение с намерените други части от парадно въоръжение. Тази голяма разлика показва, че медальоните не са негова задължителна част. Някои автори приемат, че те са умба, докато според други са служили като фалери. Неясните обстоятелства на намиране на разглеждания медальон не позволяват изводи относно предназначението му.

Независимо от това обаче медальонът от Меден кладенец показва, че в края на втори век след Христа под влияние на официалната политика познатите гръцки иконографски схеми навлизат по нов начин в украсата на парадното римско въоръжение и установеното за други области малоазийско влияние е налице и при този тип паметници, а прецизната му изработка го нарежда сред най-добрите известни ни образци.

ЛИТЕРАТУРА

Cussini 1992: E. Cussini. Two Palmyrene Aramaic Inscriptions in American Collections. – Syria, LXIX, 1992, 423–430.

Detschew 1976: D. Detschew. Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1976.

Garbsch 1978: J. Garbsch. Römische Paradeausrüstung. München, 1978.

Klumbach 1977: H. Klumbach. Ein Paradeschildbuckel aus Brigetio. – In: Akten des 11. Internationalen Limeskongress, Sofia, 1977, 199–205.

Lozachmeur Riquet, Chatonnet, 1998: H. Lozachmeur, Fr. Riquet-Chatonnet. Un nouveau bas-relief Palmyrénien. – Syria, 1998, LXXV, 137–143.

Menzel 1986: H. Menzel. Die römischen Bronzen aus Deutschland. Mainz am Rhein, 1986.

Mihailov 1964: G. Mihailov. Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae. Sedicae, MCMLXIV.

Pfrommer 1983: M. Pfrommer. Italien- Makedonien – Kleinasien. – Jb DAI, 8, 1983, 235–350.

Schillinger-Häfele 1986: Schillinger-Häfele U. Consules Augusti Caesaris. Datierung von römischen Inschriften und Münzen. Stuttgart, 1986.

Toynbee 1964: J. M. Toynbee. Art in Britain under the Romans. Oxford, 1964.

Съкращение

JbDAI – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts. 1878